

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA ÜLDKOGU AASTAKOOSOLEK  
26. aprillil 2006

President *Richard Villemsi* aruandekõne  
(täistekst)

Austatud Eesti Vabariigi president ja proua Ingrid Rüütel, lugupeetud Vabariigi peaminister, kolleegid, külalised.

LAHKUNUD KOLLEEGE MÄLESTADES

Üldkogudel on traditsioonid, mõned neist paratamatult kurvad. Sellekevadisel üldkogul mälestame kaht kolleegi – akadeemikuid Pavel Bogovskit ja Lennart Meri, esimene lahkus kaheksandal, teine neljateistkümnendal märtsil. Esimese näol kaotas Eesti arstiteadus oma viimase poolesaja aasta ühe kõige innovaatilisemaist esindajaist – kui kasutada moodsat kõnepruuki. Sündinud ja üles kasvanud Tartus, sai temast kutsehaiguste, esmajoones vähi kui võimaliku kutsehaiguse põhjuse kõrge rahvusvahelise renomeega uurija. Mõni võib öelda, et ta oli “privilegeeritud” – võimalus noil aegadel töötada aastaid juhtival kohal Prantsusmaal, Maailma Terviseorganisatsiooni ühes keskses instituudis Lyonis oli tõepoolest tolle ajastu kohta mitte just tavaline. Kuid ega see poleks tavaline praegugi. Erialarahvas tunneb Bogovskit ka kui silmapaistvat terminoloogia korrastajat, millele pani aluse, lisaks professionaalsusele, tema armastus ladina keele vastu ja eesti ning mitmete teiste keelte põhjalik tundmine ja tunnetamine. Meenutades lahkunud kolleegi, tahaks siinkohal tulla kaasaega. Mäletatavasti kutsus Pavel Bogovski kõige muu kõrval ellu Eesti vähiregistri – asendamatu vajaliku instrumendi rahva tervise olulise aspekti uurimiseks. Rõhutan – mitte mingisuguseks “üksikteadlase uudishimu rahuldamiseks”, vaid rahva tervise uuringuiks *par excellence*. Vaid ulatuslikud epiiduuringud suudavad anda õigeaegselt märku sellest, et midagi ohtlikku on kusagilt imbumas keskkonda. Ma ei saa siin ja täna jätta ütlema, et nüüd meil seda registrit enam pidada/kasutada praktiliselt ei õnnestu. Ja mitte ainult seda, vaid ka paljusid teisi. Miks? Arusaama puudumine sellest, kus on ühiskonna ja rahva tervise huvid, ilmselt ka asjaomaste ametnike isiklik küündimatus ja ettekujutus sellest, et just nemad on kutsutud ja seatud interpreteerima “isikuandmete kaitse” eesmärgi ja mõttega seotud õigusakte, on viinud selleni, et mitte ainult vähiregister lakkas funktsioneerimast, vaid kogu vastav andmestik pole enam kasutatav rahva tervise huvides. Tuleb tunda lähiajalugu, et hinnata vääriliselt Bogovskit, kes suutis luua selle registri ajal, mil salatsemine andmetega oli süsteemi olemuslikuks küljeks. Ma mäletan hästi, kuidas meile viiendal kursusel, nakkushaiguste praktikumis, rõhutati, et “kõhutüüfuse kandjate arv Tartus kuulub riiklike saladuste hulka” – olgu lisatud, et meie õppejõud muidugi teatasid meile kandjate arvulise väärtuse ühe inimese täpsusega. On saatuse ironia, et meie lahkunud kolleegi elutöö olulisemaid, sõna otseses mõttes rahva tervisele suunatud saavutusi, kaob nüüdsel, kindlasti palju demokraatlikumal ajal allavett. Pole siinkohal asjatu (taas) tsiteerida kolleeg Aaviksoo retoorilist küsimust, mida ma vabas vormis reprodutseerin – “teadmispõhine Eesti küll, kuid kas me saame väita, et meie ühiskond on täna teadmispõhisem kui aastal 2000 – just enne “TP I” vastuvõtmist Riigikogu poolt?” Ta küsis enamgi ja provokatsioonilisemalt – “kas me oleme “teadmispõhisemad” kui aastal 1990?” Vastus jäi õhku rippuma – ja õigusega. On selge, meil on palju enam teadmisi ja tänu internetile on teadmiste hankimine ka palju mugavam. Kuid teadmiste brutomaht bittides, baitides, “täheruumides *with or without spaces*” – see pole kohe kindlasti ühiskonna teadmispõhisuse mõõtmise ainus ega ka parim mõõdik (miks ma kohe kuidagi ei salli seda viimast sõna?). Selle mõõtme annab ülepea hoopis muu – inimese ja institutsiooni (viimase all kuni riigini välja ja kaasaarvatult) soov toimida “teadmispõhiselt”.

Kolleegid, lubage siinkohal mitte peatuda kolleeg Lennart Meri mälestusel. See oleks eraldi teema, mille käsitlemine ei mahu aastaaruande raamidesse. Pigem peaksime mõtlema, kuidas saaks Akadeemia oma tegemistes Meri mälestust jäädvustada vormis, mis oleks sobiv just

Akadeemia. Ma eeldan, et meie humanitaar- ja sotsiaalteaduste osakond, kuid miks mitte ka suvaline teine, pakub mõnele järgmisele üldkogule selles osas ideesid.

## HEAD UUDISED

Talv oli kohati päris külm ja kevad püsis samuti kaua aega ebamugavalt viluvõitu. Kompensatsiooniks oli lausa suurepärase suusalumi ja teisalt – jahe kevad, nagu pikaajaline kogemus näitab, mõjub soodsalt üliõpilaste ja ülepea noorema rahva kontsentratsioonile laborites, raamatukogudes, kabinetites – ja ammugi siis kontsentreerumisvõimele. Seega peaks selle aasta teadustulemused näitama väikest, kuid statistiliselt usaldusväärset paranemist võrreldes nii mõnegi eelnenuga, kus kased olid lehes juba aprilli lõpul. Kuid sellest saab loodetavasti rääkida täna aasta pärast. Miks ma aga ülepea oma juttu tulevikku tüürin, on mitte kliima kui mõjuteguri meeldetuletamine (tähtis ka teadusteemana, nagu asjalood tänapäeval vaieldamatult on), vaid et tulemuslikkuse tõusu algust võiks/peaks nägema samamoodi mõõdetaval, kuid hoopis muul põhjusel. Ja nimelt – enamus pani vast tähele, et eile leidis EASis aset n-ö punkti panek teaduse ja arendustegevuse infrastruktuuri kaasajastamise pilootfaasi realiseerimisotsustele (vabandage selle lohiseva kantseleikeele pärast) ja juba üsna kohe hakkab juhtuma midagi niisugust, mida suurem hulk noorema põlvkonna teadlastest, kraadiõppureist rääkimata, näinud veel pole – teadusaparatuur mitte lihtsalt ei “noorene”, vaid saab paljuski olema kvalitatiivselt uus. 230 miljonit “suurele infrale” ja ligikaudu sadakond “väiksele” – tippkeskuste kaudu realiseeruvale (riistad juba saabumas).

Kolleegid ja külalised, ma tõin selle teema siia, oma ettekande algusesse selleks, et tasakaalustada mõndagi eelõeldust. Ja teisalt – punkt sai paigale eile, kuid sisuliselt on tegemist mulluse ettevõtmisega, mille algus ulatub ülepea sügavasse tunamullusesse aastasse. Ma pöördun, märksa laiemas kontekstis, selle teemaderingi juurde tagasi mõne aja pärast. Siinkohal olgu vaid lisatud, et pilootfaasid ongi selleks pilootfaasid, et neist õppida. Uus, kutsugem seda siis “pärisfaasiks”, koputab juba uksele ja andes siin aru Akadeemia tegevusest, pole põhjust ju salatseda: koos paljude teiste kolleegidega, on see temaatika – üldnimetusega (ja olemuslikult märksa laiemana) 2007–2013 finantsplaan – olnud Akadeemia juhtkonna tegevusulatuses planeerimise algusest peale ja on seda jätkuvalt. Ja uskuge – tegemist on äärmiselt mahuka, palju mõtlemist nõudva probleemistikuga.

## KITSAMALT MULLUSTEST TEGEMISTEST, MILLEST NII MÕNEDKI ULATUVAD TÄNASESSE JA EDASI

Pöördun nüüd tagasi kitsamale teemale – TA aruandele juurde. Aruandeks pole mitte sedavõrd minu praegune etteaste, vaid esmajoones see valge raamat, mille te saite. Ma pole varjanud oma siirast veendumust, et teadusliku kirjanduse tulevik on elektroonne, et paberandja on minevik. Ja seda mitte moe pärast, vaid põhjusel, et nii on otstarbekas. Minu eriala vajab sisulisel kaalutlusel, mitte eputamiseks, rohkesti värvipilte – see teeb jooniste mõistmise kolleegile, kes seda loeb, väga palju “tarbijasõbralikumaks”. Ausalt öeldes – süda tilgub verd, kui näed, et trükiversioonis maksab tüüpkirjastuse paberandjal olev värvipilt läbisegi 5000 krooni või enam ekstrana. Elektroonse versiooni puhul aga lausa mitte midagi. Teaduse finantseerimine on tegelikult tervik, sinna tervikusse kuulub teadlaste kasvatamine ja tegelikult kõrgharidus tervikuna – kui “taimelava” ja üldkultuuriline taust. Rääkimata sellest, et on erialasid, iseäranis näiteks mitmed keemia suunad, kus graafika interaktiivne kasutamine (võimalus pöörata molekuli suvalises suunas jne jms) annab ülepea uue dimensiooni teaduslikus kommunikatsioonides.

See oli kõrvalepõikeks – ma loodan, et pole käsitletav ebajärjekindlusena, kui ütlen, et aastaaruanded, meie teaduspreemiaid tutvustavad trükised ja kindlasti mitmed meie muud väljaanded on siiski midagi niisugust, mille ilmutamine paberandjal on õigustatud mitte ainult põhjusel, et neid on kena vaadata ja “katsuda”.

Ühesõnaga – Eesti Teaduste Akadeemia XI (38) aastaraamat on teil käes ja, kuigi ta ei anna kõikehõlmavat ülevaadet Akadeemia ja ammugi siis akadeemikute tegevusest, usun, et

viimastest nii mõnigi võiks ilmutada oma mullustest tegemistest paksemagi raamatu, annab ta siiski mitmekülgse ülevaate sellest, millega Akadeemia, tema osakonnad, tema juures olevad seltsid, tema kaks asutust, aasta jooksul tegelesid. Te leiata kroonika (valitud) sündmustest. Aastaraamat on ka kui esimese astme teatmeteos akadeemikute kohta – me oleme järjekindlalt palunud liikmeil näha see väike vaev ja saata aastaraamatu tarvis nimekirja oma publikatsioonidest. Ja tõepoolest pakub erilist rahuldust näha seda püsivat loomingulist viljakust, mis verifitseeritaval kujul on aastaraamatus viidatud. Siin – taas kõrvalepõikena – mulle meeldiks veelgi enam niisugune aastaraamat, kus lugeja saaks “ühe klikiga” avada arvutiekraanil ka toodud viite täisteksti. Tegelikult see polegi ju keeruline.

Ja veel akadeemikutest – ma toon väga “aktuaalse” näite – käsitlege seda minupärast lausa reklaamina. Nimelt algab homme kell 10 Tehnikaülikooli aulas foorum “*Quo vadis, Eesti energetika?*” – kolm esikõnelejat, Akadeemia liiget, istuvad siin meie hulgas – kolleegid Lippmaa, Veiderma ja Raukas.

Ma loodan, et mu ümbernurgajutt jõudis päralt – akadeemikud kokku on mitmeski palju enam, kui Akadeemia. Ja nii see peabki olema – vähemasti seni, kui Akadeemia on, mu meelest mitte just väga targasti, identifitseeritav esmajoones personaalakadeemiana.

Personaalakadeemia põhiliseks “ehituskiviks” on osakonnad, sest just see on kvoorum, mis haarab endasse liikmeskonna kui terviku. Me kuulume esmajoones ju osakondadesse ja pealegi on “osakondlus” põhikirja kohaselt “oma valida”. Osakondade tegevuse lühiaruanded on teil käepärast ja kuuludes ise sellesse või teise osakonda, on teil võimalus, keerates vastavad leheküljed ette, vaadata, mida te “osakonnana” tegite, mida tegid naabrid. Õieti on kahju, et me oleme oma “aastaruande üldkogu” nii üles ehitanud, et ei saa kuulata ära osakondade aruandeid “esimesest suust”. Ma olen kindel, et nii mõnigi kuiv lause osakondade aruandeist oleks arendatav kõiki huvitavaks sisuliseks diskussiooniks Eestile ja Eesti teadusele olulistest küsimustest. Me peaksime kaaluma oma kevadise üldkogu ülesehitust. Tahakski siinkohal märkida ära paari olulist suundumust, kus on selgesti välja tulnud osakondade sünergism, paralleelsus küsimusele mitme nurga all vaatamises. Üks kõige olulisematest on kindlasti alles arengufaasis olev küsimus Eesti koolihariduse põhiõppe suundumustest. Nii astronoomia ja füüsika osakond (AFO), informaatika ja tehnikateaduste osakond (ITO) kui bioloogia, geoloogia ja keemia osakond (BGKO) on seda juba arutanud ja koheselt taasarutamas – niipea, kui Haridus- ja Teadusministeerium (HTM) jõuab avalikustatud “viimase versiooni” nendepoolsest visioonist. Ma ei saa siinkohal käsitleda seda teemat põhjalikumalt, kordan vaid, et tegemist on probleemiga, mille olulisust ei ole võimalik ülehinnata. Kui akadeemikud nii soovivad, siis võib osutada, et selles küsimuses tuleb tulla kokku ekstraordinaarse üldkogu istungi vormis. Ja ülesehitatuna nii, et me ei kujutaks ette, et me oleme “kõrgemad kohtumõistjad”, vaid tulemus oleks valdavalt konstruktiivne. Selleks tuleb paluda kohale kindlasti ka inimesi mujalt.

Mullustest tegemistest, mis ulatus samuti üle osakondade piiride, oli küsimuste ring, mille üldnimetajaks oli “julgeolek”, fookusega bioterrorismile. Ja mitte asjata – meie viimasel sellekohasel juhataise istungil alustasin omapoolset sissejuhatust viitega, et k.a märtsi viimase “Science” ja aprilli esimese “Nature” juhtkirjad olid samuti sellele teemale pühendatud. Esmajoones AFO ja BGKO akadeemikute koostööna said meile mitmedki asjad selgemaks ja Akadeemia on viinud omapoolse initsiatiivi käigus selle küsimuse tõsiduse ka Vabariigi Valitsuseni. Või vähemasti nii ma loodan.

Meie osakondade koostöö traditsiooniliseks väljundiks on nn “maakonna päevad”. Eriti positiivne oli seekordne elamus Rakvere külastamisest – me oleme kutsutud sinna tagasi ja ülepea paistab, et see, juba mõne aasta eest alanud “seeria” toimib. On samuti meeldiv, et jätkub Akadeemia tegevuse niisugune vorm, nagu tootmisettevõtete külastamine ja sellega kaasnevad nõupidamised. Hästi fookuseerituina on nad huvitavad akadeemikuile ja loodetavasti kasulikud ka vastuvõtvale poolele. Ja on kena, et siin ei piirduta vaid miljardiste käivetega lipulaevadega, vaid külastatakse ka palju tagasihoidlikumaid ettevõtteid. Ma arvan, et meil oleks siin vaja veelgi diversiteeruda – organisatsiooniliselt vast keerulisem, kuid üldistavate ja oluliste järelduste jaoks tänuväärne oleks uurida-tutvuda, vahest valdkondlikult,

nn väikeettevõtlusega, seda eriti neis suundades, kus on vajadus, kuid vahest mittepiisav võimalus selleks, mida kutsutakse “arendustegevuseks”. Kolleegid loodetavasti mõistavad, et selle jutu taga pole mitte altruism või siis pelgalt uudishimu “tööst vabal ajal” – tegemist on vägagi “egoistliku” üleskutsega, sest väikeettevõtlus on üks võtmesõnasid selleks, et Eestisse tekiks palju suuremal määral kui täna ettevõtlust, mille turunišiks on kõrgtehnoloogia – olgu siis füüsilise objektina või oskustena.

Millest veel? Kindlasti sellest, et Akadeemia energeetikanõukogu on tegevam kui kunagi varem. Akadeemia presidendi aastakõnes ei ole traditsiooniks tõsta esile üksikuid akadeemikuid, muidu ma ütleksin, et “mida me hakkaksime peale ilma kolleeg Veidermata?” – rohkem polegi vaja lisada. Ja Akadeemia liikmete – akadeemikute – tegevus energeetikaga seonduvate probleemidega on laiem kui seda on energeetikanõukogu.

## ARUANDE RAAMEST VÄLJAPOOLE

Kolleegid, külalised. Lubage mul mitte puudutada siinkohal küsimusi, mis saavad kajastuma tänastes peasekretäri aruandes ja akadeemik Kaasiku ettekandes. Siin, ettekande lõpuosas, tulen ma tagasi probleemide juurde, mis rangelt võttes polegi nagu Akadeemia mulluse tegevuse aruanne. Miks? Kuivõrd me oleme siin “omade vahel”, siis julgeks kasutada mõnevõrra arrogantset konstruktsiooni – seepärast, et see on olulisem kui mulluse tegevuse aruanne. Ja teisalt räägin teemal, mida võib küll väga suure üldisuse mõttes pidada eessõnaks akadeemik Kaasiku ettekandele.

Mu jutu teemaks on Eesti teaduse lähitulevik – ajaline perspektiiv, mis piirdub, kui üheltpoolt vaadata, vaid lähima seitsme aastaga, teisalt aga, võib õigustatult eeldada, määrab olulises ulatuses ära terve põlvkonna pikkuse tuleviku. Ja meie oma teaduse minevikku vaadates – pigem isegi kauemaks. Täpsustuseks lisan, et kasutan siinkohal sõna “põlvkond” populatsioonigeneetilises tähenduses – selle kestvuseks arvatakse tavaliselt 25–30 aastat.

Alustan veidi kaugemalt, sellest, et viisteist aastat on möödumas 1991. aastast. Mitte just veel inimpõlv, kuid kindlasti enam kui kulub esimese kursuse koolipingist juba “oma nimega” teadlaseks sirgumiseni. Pea kõik saalisviibijad suudavad teadlasena vaadata tagasi aga märgatavalt kaugemale ja ma muidugi ei saa rääkida siin kollektiivi nimel – kuid kuidagi ruttu on see läinud. Samas, hakkides need viisteist aastat näiteks kolmeaastasteks lõikudeks, on tunne teine – muutunud on palju. Jättes kõrvale küsimuse sellest, kas meie ümbrus on nüüd teadmispõhisem ehk siis mitte, oleme me tänapäevas, mis siiski sootuks erineb sellest, kus me olime siis. Ma ei hakka siinkohal andma väärtushinnanguid – põhiline on siin ilmne ja noppides välja üksikuid kaasuseid ei jõua kaugele.

Iseotsustamine on esmajoonel vastutus – vaid väga kergemeelne isik (sh institutsioon, kogunisti riigini välja) ei tunnetata seda vabaduse tahku. Olgu see vabadus mingil kõrgemal tasemel kas või olulisel määral illusoorne. Mu ettekande ajaline pikkus on kinnitatud päevakorras fikseeritud ja ma ei hakka vaagima möödunud, vaid tulen kohe nende probleemide juurde, mis otseselt seostuvad tulevikuga. Mu põhiliseks teesiks on see, et kui meie senised teaduspoliitilised otsused olid esmajoonel korralduslikud, mis küll oluliselt mõjutasid teaduse igapäevast arengut, edendades ühelt poolt võimaluste paljusust, ja olid teisalt suunatud uurimistöö kvaliteedi kindlustamisele. Mitte kõik komponendid selleks ei ole veel päris paigas ega selged – nii näiteks on taas kuhugi kivi taha pidama jäänud Arengufond.

Kuid nüüd üsna pea seisavad paljude teadusharude ja laias laastus kogu uurimistegevuse ees olulised uued muudatused. Ennemalt, päris oma ettekande alul, nimetasin teaduse infrastruktuuri pilootfaasi jõudmist “kundenini”, st teadlaskonnani. On algamas uus faas, mille maht on üle 11 miljardi krooni. Ja kui soovite palju rangemat piiritlemist – faasile, mille adressaadiks on vahetult avaliku sektori teadus- ja arendustegevus, on plaanitud kulutada enam kui neli miljardit. Juriidiliselt ei ole see veel otsus (struktuurfondide bürokraatial on omad reeglid), kuid see on arv, millega opereerivad ministriumid.

Kust see ressurss tuleb, on samuti selge – me oleme Euroopa Liidu liikmesmaa. Ja seda silmas pidades aeg-ajalt maad võtnud EL halvustamine (mis oma mitmetes detailides – ja

mõned neist on üsna kopsakad – on kindlasti ka õigustatud), on suures plaanis kohatu ja selles väljendub esmajoones see, et me ei tunne end veel piisavalt liikmesmaana, selle kodanikena. Kui meie teadlaskonnal on üleüldse põhjust tõsiseks rahulolematuseks, siis pole adressaat mitte Euroopa Komisjon, vaid Euroopa Nõukogu – ma pean silmas rasket kärbet 7. raamprogrammi Komisjoni poolt pakutud mahus.

Arendades välja meie praegusi teaduse kujundamise mehhanisme oli meie ülesandeks samaaegsete muutuste saavutamine, kuid koos mõistliku ja aruka konservatiivsusega. See viimane oli kindlasti õigustatud paljudel põhjustel, millest osa tulenes teaduse enda olemusest – teadlaseks õpitakse kaua, spetsialiseerutakse, lausa kiindutakse valitud uurimissuundadesse. Järjepidevus ei ole veel stagnatsioon, kuigi stagnatsioon sisaldab endas tavaliselt ka loomingulisse umbseisu suubunud “järjepidevust”. Ja teisalt, praktiliselt oli katkenud teaduse infrastruktuuri arendamine riigieelarveliste vahenditega – st selgelt ettenähtava, planeeritava kava alusel. Valdavalt toimus massiline olemasoleva infra loomulik amortisatsioon. Niisuguses olukorras paraku muutuvad prioriteetseks teistsugused eesmärgid – tegevuse “projektipõhisus” – elu peost suhu, ühelt grandilt teisele. Tõsi, mõned neist grantidest olid sugugi mitte väikesed, seda eriti Eesti sisenemisel EL raamprogrammide maailma, kuhu Eesti teadlased jõudsid viis aastat enne seda kui riik sai liikmesmaaks. See oli väga oluline sugugi mitte ühele-kahele, vaid märksa enamatele kollektiividele. Kuid siin on siiski oluline erinevus – need olid vabaturu grandid, rohujuure tasemel initsiatiiv, kus riigi vahetu osa oli minimaalne. Kokkuvõttes – me suutsime, etapphaaval, täielikult muuta Eesti teaduse finantseerimise süsteemi, “õpetada” teadlaskonna kirjutama oma teadustöö põhjendusi (grante, sihtfinantseerimise teemasid). Kuid Eesti suutis väga vähe panustada komponenti, mis esmajoones tagab loodus- ja tehnikateadustele ning arstiteadusele vähemasti potentsiaali olla konkurentsivõimeline ja atraktiivne nii meie kui muu maailma teadlastele.

Faas, kuhu me jõuame nüüd, on olemuslikult erinev. Saab olema väga suur rahavoog infrastruktuuri suunas, täiesti piisav selleks, et omada ja realiseerida prioriteete. Meie kogemus prioriteetiga on aga õpetlik – Teadmispõhine Eesti oleks nagu formuleerinud prioriteedid (ja, muuseas, need olid nimetatud ka infrastruktuuri pilootfaasi dokumentides jm, kus neid vahest teatava määrani ka arvestati), kuid prioriteedid ei leidnud, julgeks öelda, mingitki märkimisväärset mõju teaduse “igapäevasele” finantseerimisele, sh uute teadlaste töökohtade loomisele. Pigem vastupidi – kui jälgida üldisi trende, siis viimast viit-kuut aastat iseloomustab kaldumine otse vastassuunda.

Teisalt – samas me võime rõõmuga tõdeda, et tähtsustades poliitilisel tasemel meie identiteedi jäävaid väärtusi – keelt ja kultuuri – oleme me jõudnud tegelikult lühikese aja jooksul EL25 hulgas lausa esikohale teaduskulutustes *humaniorale* (jagame esikohta ungarlastega), mõõdetuna suhtes sisemajanduse koguproduktiga.

Uue, algava perioodi eripära on selles, et meil on ometi kord mitte ainult teadmine infrastruktuurist kui prioriteedist, vaid ka vahendid selle arendamiseks. Vahendid olukorras, mis võimaldab tõusu kõikjal, kuid selget ennaktõusu uurimissuundades, mida pidada teaduses ja arendustegevuses prioriteetseks.

Ma kardan, et me oleme suutnud teataval määral ähmastada sõna “prioriteet” kasutust. Sest tõepoolest – sama õige on öelda, et Akadeemia jäävaks prioriteediks on teadusliku taseme (ekstsellentsi) primaarsuse pidev rõhutamine. Seega, rääkides struktuurifondidest, on vahest kohasem rääkida mitte “prioriteetidest”, vaid fokuseerimisest seal, kus me kasutame struktuurifonde. Arusaadavalt peab sellega olema komplementaarne (mitte identne!) meie “kodune” teaduspoliitika – väljendatuna sihtfinantseerimise ja baasfinantseerimise “ideoloogias”.

Ja veel – tuleval aastal jõuab lõpule lõviosa sihtfinantseerimise teemasid – see on omamoodi ideaalne hetk instituutide, teaduskondade, ülikoolide jt teadusasutuste nõukogudele selleks, et värskendada oma suundumustes. Pole saladuseks, et hinnanguliselt vähemasti viiendik sihtfinantseerimise teemadest vajaks erinevatel põhjustel, sealjuures paraku ka tulemi kvaliteeti silmas pidades, tõsist vaagimist ja kohe kindlasti mitte lihtviisi parafraseerituna

taasesitamist. On esmajoones Teaduskompetentsi Nõukogu ja seega HTM pärusmaaks, et sihtfinantseerimise uus laine ei kõduks formularile, mida me tunneme kui “lähtudes saavutatust”. Kuid teisalt – eks TKN ja HTM saab hinnata siiski vaid neid taotlusi, mis saavad ülikoolide, nende teaduskondade ja teiste teadusasutuste õpetatud nõukogude õnnistusega. Seega just sealt algab (ja saab alata) uuenemine.

Nagu juba märgitud, oleme koostamas, suure paralleelsuse ja meie oludes üpriski laiapõhjaliste arutluste abil, mitmeid teaduse (ja arendustegevuse) jaoks äärmiselt tähtsaid dokumente. On ilmne, et “Teadmistepõhine Eesti II”, struktuurfondide kasutamine 2007–2013, “Eesti Lissaboni raport(id)”, planeerimisperiood 2007–2010 jt, ei tohi üksteisele vastu rääkida. Akadeemikutel on olnud võimalus nende dokumentidega tutvuda, paljud meie hulgast on konstruktiivselt panustanud nende koostamisse ja arutlusse. Seda tööd tuleb tõesti täie pingega jätkata. On palju “normitehnilisi” aspekte, kuid siinkohal tahan tõsta esile kolme, oluliselt erinevat probleemi.

Esiteks – ettevalmistava töö igas faasis näeme, et “Teadmistepõhise Eesti II” targaks (ettenägelikuks) koostamiseks napib pidevalt “läbiseeditud algandmeid”. Meil on palju empiirilisi suurusi raha ja inimeste arvu kohta akadeemilises teaduses, kuid meil näiteks pole pädevat arusaama teadlaskonna ja eriti just insenerkaadri (tehnoloogi arengus hõivatud inseneride) erialase/vanuselise koosseisu kohta, me ei tea, kuidas on “mehitatud” erasektori (kiirelt arenev) kulutuste maht uurimis- ja arendustegevuses. Me teame vaid ligikaudu seda, et suur hulk nn “erasektori” rahast on tegelikkuses EAS skeemid. Mitte, et see oleks halb – pigem vastupidi eeldusel, et nad on edukad. Probleem on selles, kui suur on “peade kokkulugemisel” paralleelsus – võib vabalt juhtuda, et me loeme sama pead kolm korda – õppetöö kaudu, “puhta teaduse kaudu” ja siis veel raha sees, mida panustab erakapital.

Teiseks – ja siin ongi taas vajadus sisuliselt sünkroniseerida kõik nimetatud keskmise ajakavaga seotud dokumendid – massiivne infrastruktuuri ülesehitus ei tohi olla eesmärgiks omaette, see eeldab paljut muud. Triviaalsed probleemid Eesti 15% omakulust, seni ilma “riikliku lahenduseta” probleem sellest, kust saab avalik sektor 18% käibemaksu (kokku ca 1,3 miljardit) ja muidugi arvestatav muude püsikulude kasv (uued hooned) – see kõik nõuab palju süsteemsemat süvenemist ja, kui nii võib väljendada, “külmaverelisemat kalkuleerimist” kui see oli vajalik “pilotfaasi” läbiviimiseks. Tuntud “eurotermin” *sustainability* peab nüüd muutuma mitte sedavõrd teadusasutuste kui doonori mureks, vaid riigivõimu (VV, RK) poolt elluviidava teadus- ja arendustegevuse poliitika targalt plaanitud printsipiiks. Teoreetiliselt oleks üheks baastekstiks “Teadmistepõhine Eesti II” – püüdkem, et ta kujuneks niisuguseks ka praktiliselt.

Prioriteetide/fookuste identifitseerimine ei saa toimuda paljalt “sisetunde” alusel, olgu otsustajad kui tahes targad. Siin on ühtemoodi olulised nii maailma tendentsid kui meie oma potentsiaal ja vajadused. Vajadused on vahest koguni kõige keerulisemad – vaja oleks hirmus palju. Vajadused ilma olemasoleva inimkapitali arvestamiseta on libe tee. Samas toetumine paljalt inimkapitali hetkeseisule teadus- ja uurimistegevuses on seotud suure riskiga jääda tammuma paigale. Sama on ju tööstuses, tootmises, igatahes mitte vähem kui teaduses. Just seetõttu rõhutatakse Euroopa Liidus, eriti viimasel viiel aastal, uurimistöö ekstsellentsi vajadust esmajoones puudutavalt rakendusuuringuid – majanduslik võistlus on ju globaalne. Sitra presidendi, Soome ekspeaministri Esko Aho töögrupi äsjases paljukiidetud raportis on öeldud üsna ühemõtteliselt: “Poliitika määravad näevad, et mitmeid otsuseid saab olema raske vastu võtta, näiteks neid, kus ressursid tuleb traditsioonilistest sektoritest paigutada ümber uutesse, kiirelt kasvavatesse suundadesse – selleks on vaja omada üldist uurimistöö ja innovatsiooni pakki, millele fokuseeruda. Abinõud tuleb võtta kasutusele enne kui on liiga hilja”. Aho töögrupp arutleb siin olukorda Euroopa Liidus, seega ka meil Eestis.

Nimetatu on vaid osa probleemidest, millega Akadeemial tuleb tegeleda. Analüüsi sügavust ei mõõdetata arutluse juures viibinud ametkondade ja asutuste esindajate arvu ja koosolekuteks (eriti just kompromisside leidmiseks) kulunud tundide korrutise kaudu. Oluliste teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni arengut mõjutavate dokumentide ettevalmistamine on meil muutunud palju laiapinnalisemaks kui kunagi varem. See on hea, koguni väga positiivne,

kuid laiapinnalisusega peab käima kaasas adekvaatselt sügav analüüs – ja paraku ei pruugi need kaks aspekti olla sugugi piisavalt seotud. Asjaliku analüüsi ning sealt tuleneva argumentatsiooni ja variantide pinnalisus on olnud ja on ohuks ka TAN töö kvaliteedile. Just seetõttu soovib Akadeemia luua analüütikute grupi – ja mida rutem, seda parem. Eesti vajab seda.

Juba nimetasin, et ma ei püüa aruandekõnes rääkida sellest, mis on kolleeg Kaasiku teemaks – Akadeemia arengukava lähiaastaiks. Kuid Akadeemia juhatus on seisukohal, et kõik selle “revolutsioonilised” aspektid on otseses ja vahetus seoses äsjaöelduga.

Lugupeetud kolleegid, kevad tuleb pingeline. Muidugi on akadeemiku loomulikuks tegevuseks teaduslik uurimistöö selle otseses tähenduses ja enamuse meist unistaks tööttingimustest, kus me saaksime, ilma muust suurt mõtlemata, koos oma tudengite ja nooremate kolleegidega diskuteerida ülepea mitte ümber teaduse, vaid teaduse teemadel. Kuid paraku on just praegu aeg, kus meie kaheldamatult probleemide nägemisele, analüüsile ja lahendamiseks treenitud mõistust on vaja selleks, et see potentsiaalselt “mägesid liigutav” tulevik .....